

קצרין שיכור ועוד אנשים מוזרים

גם לאדם המאמין בבורא עולם אחת השאלות המרכזיות היא מה תפקידו של אלוהים היום? בשאלה זו נגעו חכמינו ואנו נידרש אליה בסיורינו זה ,
מי זה סר אולפינט ? למה אשתו שכבה עם הדרוזים? מה הקשר בינה ובין מחבר התקווה ? ומה הקשר של כל זה לרמת הגולן ? על זה ועוד בסיורינו הפעם .

בית הכנסת בנשוט וחידת הרגליים האבודות

רמת הגולן היא שטח קטן יחסית; יחד עם זאת, במהלך סקרים וחפירות ארכיאולוגיות התגלו כאן שרידיהם של עשרים וחמישה בתי כנסת עתיקים! מדובר על שליש מסך כל בתי הכנסת שנמצאו בארץ כולה!
בתי הכנסת הראשונים נבנו בתקופת בית המקדש השני, אז שימשו כמבני ציבור לכינוס ולצרכים קהילה שונים, כמעט כמו המתנ"ס של ימינו. את בתי הכנסת הללו ניתן לספור על יד אחת. אחד מהם הוא בית הכנסת שנמצא בגמלא, אותו הזכרנו במאמר הקודם.
חורבן הבית השני היכה את יהודי ארץ ישראל בהלם. חסרון המקדש הורגש בכל תחומי החיים. מנהיגי הדור ניסו לשקם את החיים היהודיים, וכך במשך דורות, נבנו בתי כנסת בישובים יהודיים בארץ ובתפוצות שהחליפו במעט את מקום המקדש בחיי העם. בית הכנסת הפך למקום קודש של תפילות וקריאה בתורה.
בבתי הכנסת של ימינו הפרדה ברורה בין גברים ונשים; האם כך היה בימי קדם? באשר לקיומה של עזרת נשים בבתי הכנסת העתיקים חלוקת הדעות. מקורות התקופה מספרים על השתתפותן של נשים בתפילה, אך ככל הנראה, ממש כמו בבית המקדש גופו, לא הייתה הפרדה פיזית בין המינים.

בית הכנסת בנשוט

בעין נשוט, הנמצאת בסמוך לקצרין של היום, התקיים ישוב יהודי במהלך תקופת המשנה והתלמוד. פרט למידע הארכיאולוגי המספר לנו שעיקר פרנסתו של הישוב הייתה על יצור שמן זית, אין לנו כל מידע על הישוב- אפילו שמו המקורי נסתר מאתנו! בית הכנסת קטן הממדים אך המפואר, נבנה בתקופה הביזנטית, מהלך המאה ה-5 לספירה

ונחשף לראשונה ע"י גוטליב שומכר, מהנדס וארכיאולוג בן המושבה הטמפלרית בחיפה, כשערך סקר ארכיאולוגי מקיף ברמת הגולן בשלהי התקופה העותומאנית. במסגרת הסקר נמצאה בבית הכנסת אבן ועליה מנורה עם שבעה קנים.

זוכרים את סיפור סינדרלה? הנסיך יפה התואר עובר בכל רחבי ממלכתו ומחפש את אהובתו בעזרת נעלה של סינדרלה, אשר נשמטה מרגלה מהלך מנוסתה. ובכן, בשינויים קלים, זהו סיפור בית הכנסת בעין נשוט וחוקריו. בשנת 1971 התגלו בבית הכנסת הקטן מבין בתי הכנסת העתיקים בגולן שלל כתובות, גילופים ועיטורים יהודיים וגם- זוג רגליים מפוסלות באבן בזלת. זוג רגליים ללא בעלים. הארכיאולוגים, מגלי האתר, הפכו כל אבן בחיפושיהם אחר בעל הרגליים אך זה לא נמצא. אם כן- למי שייכות הרגליים? לא הרחק משם, בכפר הסורי עין סמסם נמצאה התשובה. תושבי הכפר השתמשו באבנים העתיקות והמסותתות מעין נשוט הסמוכה, לבניית בתיהם- "שימוש משני". בין בתי הכפר נמצא משקוף ארוך בדמות אריה רובץ שעל גופו מתוארת הסצנה התנ"כית של דניאל בגוב האריות- דניאל מושלך לשם על ידי השרים של המלך הבבלי דריווש. בתבליט נושא דניאל כפותיו לשמיים בתפילה להינצל משיניהם החדות של האריות. בתבליט הוא מוצג בין שני אריות- אחד מהם הוא לביאה שגור קטן יונק מעטינה. אבל רגע- לאריה המפוסל זוג רגלים שלמות, ועל כן הרגליים האבודות אינן שייכות לו! אם כך, למי שייכות הרגליים?

צבי אורי מעוז סובר כי משקוף הבזלת בדמות האריה היה שייך לבמת ארון הקודש של בית הכנסת. ככל הנראה במה מפוארת שעמדה בקירו הדרומי, הפונה לעבר ירושלים של בית הכנסת בן ה-1500 השנים בעין נשוט. יהודי הכפר השקיעו, ככל הנראה בבמה ההדורה ובבית הכנסת כולו את מיטב כספם. זוג אריות מפוסלים באבן נשא את ארון הקודש שהיה עשוי מעץ ועל כן לא השתמר. זוג הרגליים האבוד, שייך, על פי מעוז, לאריה התאום של זה שנמצא בעין סמסם.

החידה נפתרה, אך האריה האבוד טרם נמצא, ועד היום ניתן לראות בצד המשקוף המפואר המוצג במוזיאון עתיקות הגולן, זוג רגליים יתומות...

פארק סלוקיה

אחת מנקודות החן שברמת הגולן היא ללא ספק מעיינות עדן - עין עלמיה (סלוקיה). באזור היה ככל הנראה ישוב יהודי מימי בית שני, שהקביל לקיומו של הישוב גמלא. הישוב סלוקיה מוזכר בכתביו של יוסף בין מתתיהו, מפקד

המרד בגליל שנלחם ברומאים, כאחד הישובים בגולן שהתבצרו לקראת המאבק ברומאים: "וסיליקה בקרבת יאור סמך ורוחב היאור... עד דפני ושם ארץ מעיינות מים..." (מלחמות, ד', א', א', חיי יוסף לז'). מדרש תנחומא מזהה את המקום כעיר המקלט "גולן" - "...א' ר' אבא (בר) כהנה: "למה נקרא שמה ראמות גלעד, שיש לפני שתי ברכות שלמים... (ו)את גולן בבשן זו סלוקיא"

לפני כעשרים שנה החלה חברת מי-עדן להשתמש במי המעיין העשיר במינרלים למילוי בקבוקים, ובתמורה הכשירה את השטח לנוחות המטיילים. למרות התיאוריה שאכן מדובר בעיר סיליקה ההלניסטית, ישנן בעיות בתיאור העיר ביחס למקום המדובר בעיינות סלוקיה. בתיאוריו של יוסף בן מתתיהו, העיר סיליקה יושבת קרוב לאגם החולה ("יאור סמך", "סמכוניטיס"), בעוד שאזור סלוקיה המדובר נמצא כ-15 קילומטר בקו אווירי מהקצה הדרומי של האגם לפני שיובש, ואף לא ניתן לראותו משם. תיאור נוסף של המקום מציין שהוא "מבוצר מאוד על ידי הטבע", בעוד שאזור סלוקיה לא נראה כך לפי התיאור. בעיתיות זאת גרמה להשערה שמדובר באתר אחר ואחת התאוריות היא שמדובר ביישוב כפר דבורה הניצב מעל צוקי רמת הגולן.

קצרין- מהו מקומו של אלוהים?

שמה של קצרין השתמר בשמו של הכפר הערבי קיסרין. השם הוא שם ביזנטי, או בלשון קציר חיטין. במקום התגלה ישוב מתקופת התלמוד, ובו בית כנסת. ניתן לראות דוגמה נהדרת לניצול של ישוב רגיל והפיכתו למוזיאון של תקופה ושיחזור אורח החיים בה.

למרבת הפתעה, העזו לחשוף את הקהל כאן לאחת משיבות הסנהדרין הסוערות ביותר, היא פרשת "תנורו של עכנאי":

הרב אליעזר מתנה את אמת קביעתו בהתרחשות מעשים על טבעיים שכביכול מתגשמים (מה שמוכיח לכאורה מי מצודד בו) שימו לב כמה ניסים קוראים לו

"אמר להם: אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה ואמרי לה ארבע מאות אמה. אמרו לו: אין מביאין ראייה מן החרוב

חזר ואמר להם אם הלכה כמותי אמת המים יוכיחו. חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראייה מאמת המים."

אבל יתר החכמים ובראשם הרב יהושע בן חנניה אינם מקבלים את פסיקתו !!!

"חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו. יצאה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום!"

"עמד רבי יהושע על רגליו ואמר- לא בשמים היא" תלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא, דף נט, אני חוזר מה אומר רבי יהושע על דבר אלוהים "עמד רבי יהושע ואמר: לא בשמיים היא".

כלומר כל החוקים שהתקבלו בהר סיני אינם יכולים להשתנות, ושם נאמר "אחרי רבים להטות" ההכרעה היא בידי הרוב

"מה עשה הקב"ה באותה שעה? היה מחייך ואומר " נצחוני בני נצחוני"

אז מה אנחנו קוראים כאן שני דברים עיקריים

אחד: לאלוהים אין מקום בקביעת אורח חיינו !!!

אלה שהוא נתן את תורתו והשאר נתון בידי החכמים והרבנים

שניים: הרבנים ניצחו את אלוהים וגברו על קביעתו מכאן שהם נשגבים ומנצחים את בורה עולם נשאלת השאלה

הבאה אם אין לאלוהים מקום בקביעת אורח חיינו ובהדרכתנו כיצד למלא את המצוות שהוא עצמו נתן אפה כן יש

לו מקום? לפי חכמי התלמוד הם עצמם תפסו את מקומו של אלוהים

אותי מרתק !!!

הכפר התלמודי הינו שחזור משותף בין החוקרים לרבנים, בנוי באופן בו לדעתם, נראה היה בית וישוב באותה

התקופה. 75 בתים, מרכז תלמידי חכמים, מהמאה ה-4 ואילך.

רמת הגולן

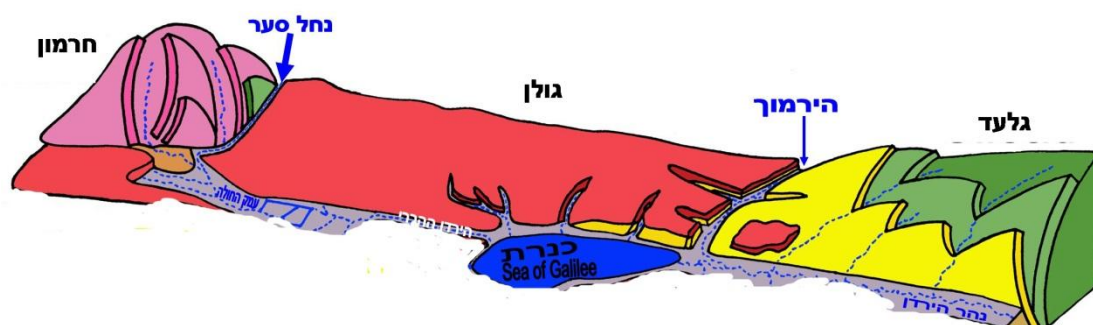
רמת הגולן היא קער, בין החרמון (גיר) מצפון, להרי הגלעד מדרום. מתחת לקער התפתח תא מגמתי. המגמה

עלתה למעלה לאורך סדקים, בקילוח. זו מילאה שטחים ויצרה מישורי בזלת תוך כדי התקררות. **3 קילוחים:**

הראשון לפני 4 מיליון שנים, השני לפני שני מיליון שנים, והשלישי לפני מיליון שנים. התפרצות רביעית, לפני כ- 100,000 שנים, יצרה את **התילים הגעשיים** בצפון רמת הגולן שחלקם אנו רואים בסרטון המצורף. **הר שיפון והיוסיפון מצד אחד, ותל פרס מהצד השני.** התילים היתמרו לגובה של 700 מטר בצפון הרמה. גובה דרום הרמה 400 מטר. קיימים קילוחים "צעירים" בני 5,000 שנים. כתוצאה מבלייה בחיבורים בין הגיר לבזלת, נוצרים סדקים והתחתרות מים. הרמה מופרדת מהחרמון בצפון ע"י **נחל סער**, ובדרום מהגלעד ע"י **נחל הירמוך**.

רקע גיאולוגי

במהלך השנים הלוח המזרחי נטה צפונה ומזרחה וכך נוצרו **הרי הגלעד, קער הגולן, וקמר החרמון**. בתוך **קער הגולן** התחילה לפני 3-3.5 מיליון שנים פעילות געשית. המגמה כיסתה את הקער, ונוצרה רמה = אזור מישורי מוגבה. הלוח המשיך "להתקפל". קיפול הלוח יצר לחצים. כתוצאה מלחצים אלו נוצרו **תלים געשיים בצפון**. לפני 1.3 מיליון שנים החלו קילוחי בזלת שזרמו על בזלת הכיסוי, **בזלת דלוואה**. בזלת זו היא בלתי עבירה, אדמת טרשים. לפני 300,000 שנים החלו קילוחי בזלת נוספים, יותר צפוניים ומזרחיים ברמה, שכיסו חלק מבזלת הדלוואה- **בזלת מוויסה**. קרקע זו נוחה להתיישבות ולגידולי שדה; האדמה פריכה, והמים נאגרים על פנייה. בזלת המוויסה ניראה במפה הגיאולוגית כצורת אצבעות. על קילוחי בזלת אלו קילוח נוסף: **עין זיוון ואלפרון**. הבזלת פרצה מקו התילים המזרחי. על קילוח זה של הבזלת נוספה שכבת **הסקוריה**, גם היא שכבה נוחה לעיבוד. שני רכסי התילים מקבילים אחד לשני ומסודרים בקו ישר, בכיוון צפון מזרח דרום מערב. כך נוצר מרכז הגולן, אדמת טרשים לא נוחה להתיישבות. במרכז אנו יכולים להבחין **בשבר שיח עלי**, שיוצר את נחלי דליות, יהודיה, זוויתן ומשושים. נחלים אלו מתנקזים **לבקעת בית צידה, "בטיחה"**, וכיונם הוא דרום מערב. בעקבות התהליכים הגיאולוגיים שהתרחשו ברמת הגולן, כשבמרכז האדמה היא אדמת טרשים ואילו בצפון ובדרום הרמה האדמות הם אדמות פוריית, התפתחו שתי ערים מרכזיות, **סוסייתא** בדרום ו**בניאס** בצפון. שתי ערים אלו היו ערי מחוז. במרכז אף פעם לא הייתה עיר מחוז גדולה- גם לא היום.

חרבת רמתניה: ההתיישבות היהודית הראשונה בגולן בעת החדשה

מעט מערבית לאלוני הבשן (הישוב המזרחי ביותר במדינת ישראל), גבעה קטנה. את הגבעה ניתן לראות תוך כדי טיסה - חרבת רמתניה.

בשנת 1887 הגיעו מצפת אנשי אגודת "בית יהודה", הקימו מושבה עברית וניסו להתפרנס מחקלאות. לאחר פחות משנה התיישבו וחזרו לצפת. בהמשך ניסו להתיישב בכפר ביר א-שכום שבדרום הגולן. ההתיישבות היהודית בכפר ביר א-שכום ראשיתה, אם כן, ב-1887. חברי אגודה בשם "בני יהודה" מצפת רכשו מתושבי הכפר ביר א-שכום אדמות **בסיועו של לורנס אוליפנט** (עליו נספר בהמשך), במטרה להקים מושבה חקלאית. המתיישבים לא הצליחו

להתמודד עם התנאים הקשים במקום - מזג האוויר, הריחוק מיישובים יהודיים אחרים, התחבורה הקשה, והקשיים בהסדרת חינוך הילדים - ונטשו אותה.

ב-1890 נעשה ניסיון התיישבות נוסף, של עשר משפחות, אך אף הן שבו לצפת תוך זמן קצר. קבוצה נוספת, אף היא בת 10 משפחות, הגיעה ב-1898. ארבע מהמשפחות נטשו תוך זמן קצר, חמש נוספות נותרו במקום עד 1913. משפחת ברנשטיין, נותרה לבדה במושבה עד 1920, אך לא החזיקה מעמד בתנאי הבידוד הקשים. רצח אחרוני המתישבים בבני יהודה, האלמנה פרומה ובנה אברהם, סימן את סוף ההתיישבות היהודית בגולן. המאבק על בני יהודה ואדמות ביר א-שגום נמשך עד החלטת האו"ם על הקמת המדינה. המושב "בני יהודה" (הוקם ב-1972) בדרום הגולן נקרא על שם המושבה הישנה "בני יהודה".

יישוב היהודים בגלעד ובגולן, ומקור ההשראה ל"התקווה"

סר לורנס אוליפנט סבר כי צריך ליישב את היהודים בגולן. את הרעיון הגה בביקור בחורבות בית הכנסת בנטור; היתה זו אחת התוכניות המוקדמות ביותר ליישוב יהודים בארץ; התכנית קדמה לחובבי ציון ולהרצל. מי היה אותו לורנס ומה היתה "תכנית הגלעד"?

סר לורנס אוליפנט נולד למשפחה סקוטית מיוחסת בדרום אפריקה בשנת 1829. את ילדותו בילה בצילון שם שימש אביו כשופט עליון מטעם הממשלה הבריטית. הוא היה גם חבר פרלמנט בריטי והצטרף לכת בשם "אגודת האחים לחיים חדשים" שדגלה בין היתר בגלגול נשמות. במסעותיו עבר גם בפריס ושם פגש את אליס הצעירה ממנו בשמונה עשרה שנה ונשא אותה לאישה.

אוליפנט נתפס למיסטיקה הנוצרית אנגליקנית המילנירית, על פיה עתיד ישו להופיע בסוף האלף השני, להביא לקץ הימים ולגאול את האנושות; אמונותיו המיסטיות ודמיונו הספרותי התאחדו עם הצד המעשי שבאישיותו— לראשונה בחייו הגה תכנית מיסטית פוליטית משלו, תכנית "ארץ הגלעד", המשלבת את הגאולה הנוצרית עם קידום האינטרסים הבריטיים ועם שיבת היהודים לארצם.

במרכזה של תכנית "ארץ הגלעד" עמד רעיון הקמת מושבה יהודית, בחסות בריטית, בארץ ישראל. אוליפנט האמין שהטורקים יסכימו להקמת המושבה, משום שיהודי העולם ישלמו להם כסף תמורת הרישיון להקמתה, והמושבה המצליחה תזרים כסף רב לאוצר הטורקי. כך, סבר, תיפתר בעיית יהודי מזרח אירופה, תגדל ההשפעה הבריטית באימפריה העות'מאנית ותיבלם המעורבות הרוסית במזרח התיכון- מעורבות שסיכנה את האינטרסים הבריטיים. תכנית "ארץ הגלעד" תשיב את היהודים לארצם — שיבה שהיא תנאי הכרחי להופעתו השנייה של ישו על-פי המיסטיקה האנגליקנית המילנירית. בשיחה פרטית הצהיר אוליפנט — 'חובתי היא להישאר בפלשתינה ולטפח את היהודים לא משום שאני מכבד אותם, את תכונותיהם או את הווייתם. נהפוך הוא — אני חושב שהם הגזע הבזוי ביותר עלי אדמות. אך יש צורך דחוף ליישב את הארץ ולפתחה ואין זולת היהודים מי שירצו לעשות זאת. הצורך נובע מצרכיה הגלובליים של בריטניה ואלה מתאחים עם השקפותי הדתיות'.

אוליפנט הצליח לשכנע כמה אישים בממשל הבריטי באפשרויות ובכדאיות של תכניתו. בינואר 1879 נסע אוליפנט לארץ ישראל. הנוף המזרחי הבתולי התערבב במוחו עם סיפורי התנ"ך. חוויית המפגש עם ארץ הקודש העצימה את ביטחונו בתחושות השליחות הנוצרית שגאו בו. הוא המשיך לאיסטנבול וקבע פגישה עם השולטן. בזמן שנתר עד מועד הפגישה נסע אוליפנט לרומניה כדי לגייס מתיישבים למושבה שהגה דמיונו. יהודי רומניה, שמצבם הלך והחמיר ושחיפשו נואשות אחרי מוצא, נטו לרחוש אמון למי שבעיניהם היה דיפלומט בריטי,

אדם מפורסם שכתב בעיתוני העולם לטובת היהודים וסופר ידוע; אוליפנט הרשים אותם מאוד ועורר אותם לחשוב ברצינות על הגירה לארץ ישראל.

אוליפנט שב לאיסטנבול, נפגש עם השולטן עבדול חמיד השני, ונחל כישלון חרוץ; טיעונו המשכנעים ששיבת היהודים לארצם תביא לקץ הימים הפחידו את השולטן...

כדי להביא למימוש הרעיון החליט לעלות לארץ ישראל. בדרך לארץ ישראל עברו אוליפנט ואשתו בקושטא, שם פגשו יהודי צעיר בשם נפתלי הרץ אימבר.

אימבר עצמו נולד בגליציה בשנת 1857 וכבר בילדותו הצטיין בלימודיו וכתב שירים וסיפורים. משפחתו הייתה חסידית וחינוכו תורני. פרסומו בא לו, בעקבות שיר פטריטי אוסטרי שכתב, עליו גמלה לו ממשלת אוסטריה בכסף. לאחר פטירת אביו, פנה אימבר לנדודים. בנדודיו ישב תקופת מה בקונסטנטינופול וביניה. בשנת 1882 פגש בקושטא את סר אוליפנט ואשתו ונעתר לבקשתם לשמש להם כמזכיר אישי ולעלות איתם לארץ ישראל. השלושה הגיעו לחיפה והתיישבו בבית במושבה הגרמנית בין הטמפלרים. הבית נקרא "בית אוליפנט" וניצב עד היום במושבה הגרמנית בחיפה.

בזמן שגרו בבית נהג אוליפנט לסייר בארץ, בעיקר בגלעד ובגולן, עם שכנו וידידו גוטליב שומכר. קשר טוב שקשר עם הדרוזים של הכרמל הביא ליחסי ידידות עזים שלו ובעיקר של אשתו אליס עם שוכני ההר. נפתלי הרץ אימבר סייע לאליס במטלות חיי היום יום וגם החל לכתוב שיר לו קרא "תיקווננו". יחסי החברות בין אליס ולורנס לדרוזים היו טובים כדי כך שהדרוזים הזמינו את הזוג (עם המזכיר) להתגורר בכפר דליית-אל-כרמל. הזוג רכש שם חלקת אדמה ובנה בית מידות בו התגורר בעיקר בחודשי הקיץ. הבית המכונה גם הוא "בית אוליפנט" ניצב עד היום בכפר ומשמש שנים רבות כ"בית יד לבנים" של העדה הדרוזית.

על היחסים החמים בין סר לורנס אוליפנט (ובעיקר אשתו, אליס) עם הדרוזים ישנן רכילות עסיסיות, אך לא זה המקום לפרטן...

אליס היפה נפטרה בדליית-אל-כרמל בשנת 1886 ונקברה בבית הקברות הטמפלרי בחיפה. לורנס חזר לאנגליה ונשא לאישה את רוזמונד ממנה נולד לו בן. סר לורנס אוליפנט נפטר באנגליה זמן קצר לאחר החתונה. רוזמונד ירשה את הבית בדליית-אל-כרמל ועברה להתגורר בו.

נפתלי הרץ אימבר שהלשונות הרעות מעידות כי שם עינו באליס היפה, הבין שהיא כנראה מעדיפה את הדרוזים על פניו, ולכן עזב את הזוג ויצא לשוטט בארץ. הסיור שערך במושבות העלייה הראשונה היה מקיף, ובכל מושבה כתב שיר ואף הוסיף בתים לשיר "תיקווננו". בסופו של דבר הכיל השיר תשעה בתים שפורסמו לראשונה בקובץ שירים בשם "ברקאי" בשנת 1886. שני בתים מתוך אותו השיר שונו מעט, והם משמשים כהמנון הלאומי "התקווה", בלחן עממי רומני. יחד עם זאת, רק בשנת 2004 קבעה אותו הכנסת כהמנון הלאומי.

לקורא החכם ינעם לקרא את "צוואתו" של אמבר:

"לרבנים הנני עוזב את כל מה שאיני יודע ומבין. זאת תועיל להם לאריכות ימים ושנים. לשונאי הנני מניח את מחלתי, מחלת השיגרון. בין הרפובליקנים והדמוקרטים הנני מחלק את השוחד שלא נגעו בו עדיין. לעורכים היהודיים הנני משאיר את עטי השבור. יכתבו איפוא לאט לאט, ובלי שגיאות. את ספריי, אלה אשר נכתבו בשביל מתחילים, אני משאיר לשמונת הפרופסורים כדי שיוכלו ללמוד לקרוא. כהרהור שני, הנני עוזב למולי"ם שלי את פתקת החוב שלי האחרונה, שעדיין לא שילמתי. רשות בידם לתת אותה במסגרת ולשמור עליה כעל קמיע, כדי שיינצלו על ידה ממני מחברים כאלה"

תודות :
לעמיר שלום על העריכה.
לניר הרטמן הטייס .
לשגב ברעם שהיה ההשראה שלי לטיסה
לליאנה ואבי שאירחו אותי בטיסה

עד הפעם הבאה- נתראה!!!
אבי הרטמן

קישור לסרטון: [לחץ כאן](#)
להורדת המסלול בפורמט Google Earth: [לחץ כאן](#)
להורדת המסלול בפורמט עמוד ענן: [לחץ כאן](#)
להורדת מנחת יונתן: [לחץ כאן](#)
למזג אויר במנחת יונתן: [לחץ כאן](#)
למפת Google Maps: [לחץ כאן](#)